

ערן מרדכי, מרדכי אביעם

יודפת, רוחות העבר ורוח המקום

מילות מפתח | יודפת, רוח המקום, שימור, פרשנות והמחשה

תקציר

עד שנות התשעים של המאה הקודמת סיפורה של יודפת היה מוכר בעיקר מתיאוריו של יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלביוס), בחיבורו ההיסטורי "מלחמות היהודים". משנת 1992 נחשפו בשבע עונות חפירה שרידים פיזיים לסיפורו של המקום, השופכים אור על החיבור ההיסטורי ועל המיתוס שצמח ממנו.

שלושה רבדים עיקריים של הסיפור באים לידי ביטוי בממצא הארכאולוגי: חיי היום יום בעיירה גלילית של המאה הראשונה לספירה, ההכנות למרד והשפעתן על חיי האנשים וסביבתם וסיפור הקרב על העיר שהביא לסופה הטרגי.

עם הפיכתו של אתר יודפת העתיקה לגן לאומי, נדרשים המתכננים ובעלי עניין נוספים לסוגיית רוח המקום. מהי "רוחה" של יודפת? מה מקרין נוף המורשת כיום? האם אורחות החיים ואופטימיות אנושית בסיסית הם לב העניין? או דווקא סיפור ההקרבה והסוף הטרגי - המוות וההרס - הם הנוכחים בעוצמה במקום? את שניהם מאתגרים הטבע והנוף על הגבעה וסביבה, ואולי בהם שורה רוח המקום בהווה?

סיפורי הגבורה, המרד וההקרבה שמובאים בכתבי יוספוס, אומצו אל האתוס הציוני, ומתוכו פועלים כיום בעלי העניין בשימור האתר ובהצגתו. כפי שהדבר קורה באתרי המרד המרכזיים למיתוס, במצדה ובגמלא, כך גם ביודפת, הארכאולוגיה יכולה להצביע על מורכבותו של הסיפור ועל ריבוי המשמעויות הטמונות בו, כמו ברוח המקום.

עבודות שימור, פיתוח, המחשה ושילוט מציגות סוגיות הנוגעות לרבדים השונים ומחדדות את השאלה מהי רוח המקום שאותה מבקשים בעלי העניין לשמר. במאמר זה אנו מבקשים להציג בקצרה את רובדי הסיפור של יודפת, את ביטויים הפיסי באתר ואת השפעותיהם על סוגיית רוח המקום, וכפועל יוצא

על תכנונו של האתר. כמו כן, נבחן אותו מול עקרונות הצהרת קוויבק (איקומוס 2008) העוסקת בשימור רוח המקום.

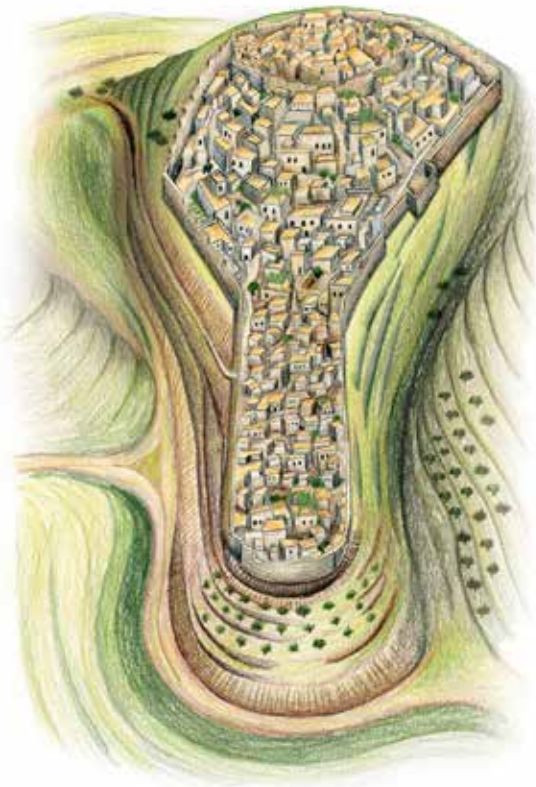
רקע היסטורי

בסוף המאה ה־2 לפסה"נ כבשו את הגליל מלכי בית חשמונאי והחל בו תהליך של אכלוס יהודי מהיר. ממצאים ארכאולוגיים מצביעים על נטישה, הרס ושינוי של יישובים קודמים, נוכרים כנראה, שהפכו להיות יישובים יהודיים. כך היה גם גורלה של יודפת, כפר קטן בראש גבעה מבודדת בלב הרי הגליל התחתון. מקור השם, ככל הנראה משלב קודם של היישוב, הוא שמה של נסיכה סלבקית - יוטפה - שהפך בעברית ליודפת. מאז עד שנת 67 לסה"נ התפתחה במקום עיירה יהודית שתושביה היו רובם חקלאים, אך היו בה גם בעלי מלאכה ובעלי מקצועות נוספים.

בחודש אייר של שנת גתתכ"ז (יוני 67 לסה"נ) נאספו מול הגבעה שעליה ישבה העיירה יודפת, 60 אלף חיילים רומאים. שלושה לגיונות, קוהרטות מלגיון נוסף ויחידות עזר של מלכים מסוריה ומערב כולל אלו של המלך היהודי אגריפס השני שמלך על אוכלוסייה נוכרית בגולן ובבשן. את הצבא הגדול הזה שלח הקיסר הרומי נירון לדכא את המרד היהודי שפרץ בסוף שנת 66 לספירה ועליו פיקד אחד מבכירי הגנרלים הרומים - אספסיאנוס, ולצדו בנו טיטוס.

שני אירועים שהתרחשו מספר חודשים קודם לכן היו בבחינת הכרזה על המרד. האחד, הפסקת קורבנות הנכרים במקדש שבהם היה גם הקורבן לשלום הקיסר. השני, "ממשלת המרד", ובה חנן הכהן הגדול, יוסף בן גוריון מהאליטה הירושלמית ושמעון בן אלעזר ממנהיגי קבוצות הקנאים, קיבלה החלטה למנות מושלים יהודיים על המחוזות היהודיים בארץ ישראל ולבטל את סמכותו של הנציב הרומי, על ידי הפסקת

מטרות החפירה היו לבדוק את תולדות האתר, לזהות מערכת ביצור שנראתה בחלקה על פני הקרקע ולתארך אותה, ולאסוף נתונים על חיי היום של העיירה. כל זאת כדי לבחון האם הממצא תומך בזיהויו של האתר עם יודפת הקדומה ואם אכן נערך בה קרב ומתי. החומות. מצפון, כמעט בראש הגבעה, נחשפה מערכת ביצורים שהוקמה על שרידי יישוב מן המאות ג-ב לפסה"נ. הממצאים תארכו את החומה הקדומה, שהקיפה רק את הכיפה, בשטח של כ־10 דונם, לתקופת מלכי בית חשמונאי, שלהי המאה הא' לפסה"נ. על גבי ביצור זה שכלל חומה מלאה ומגדלים, הוקם בתקופה הרומית הקדומה ביצור חדש שהשתמש כנראה בין השאר בשרידים הקודמים, אך הפעם בחרו הבונים להקים במקומו חומת סוגרים. בתקופה זו העיירה השתרעה על שטח של 47 דונם לערך ואורכה של החומה היה למעלה מק"מ וחצי (איור 1). היא נבנתה

איור 1 | שחזור העיירה לאחר בניית החומה
ציור: תכלת רום, סטודיו Y

לעתים כחומה מלאה ולעתים כחומת סוגרים, כנראה בהתאם לשטח הפנוי שנותר בין הבתים למדרון. בצד המערבי התגלה בחפירות בית ששניים מחדריו נהרסו כדי לבנות עליהם את החומה. סמוך לשם התגלה

תשלום המיסים והקמת חומות ברחבי הארץ. מאז הגלייתו של הורדוס אנטיפס, בשנת 39 לסה"נ, לא היה צבא יהודי על אדמת ארץ ישראל. יוסף בן מתתיהו, צאצא למשפחת כוהנים מצד אמו, נשלח אל הגליל בהיותו כבן 30. כמו יתר מושלי החבלים הוא היה חסר הכשרה צבאית. עם הגעתו למחוז שליטתו פעל יוסף בשני מישורים. האחד הוא המישור הפוליטי שבו היה צריך לברר מי בעדו ומי נגדו ולמנות את אנשיו לתפקידים בכירים. השני, הכנת יסוד צבאי שכלל לדבריו את ביצורם של 19 יישובים ברחבי הגליל והגולן והקמת "צבא עם". למעשה הייתה זו מיליציה חמושה המורכבת מיושבי הגליל.¹

עם הגעת הצבא הרומי לגליל נכנעה ציפורי, בירת הגליל המערבי, ללא קרב. הצבא הרומי המשיך מערבה, ולפני שנערך קרב כלשהו בינו לבין צבא יוסף בן מתתיהו, התפזר הצבא היהודי למראה עוצמת היריב. העיירה גפרה ששכנה בבקעת סכנין (עראבה של ימינו) נכבשה ללא קרב והועלתה באש והתושבים שנותרו בה נטבחו. כעת נמצא הצבא הרומי מול חומת יודפת, בקרב הראשון במרד הגדול.

בארבעים ושבעה ימי לחימה - שכללו הסתערות על החומות, מצור פסיבי ומצור אקטיבי שבו נבנתה סוללה ועליה הועלו מגדל מצור ואיל ניגוח - נפגעו חיילים רומאים רבים ובהם גם אספסיאנוס. סביר להניח, שכעסם של המפקד וחייליו היה רב באשר לא צפו את עוצמת ההתנגדות היהודית. הדבר בא לידי ביטוי בסופה של המערכה ב־20 ביולי שנת 67, שבה פשטו הרומאים עם שחר על העיירה. הם כבשו אותה במהירות, וביצעו טבח נרחב בתושביה ובפליטים הרבים שהתקבצו אליה.²

החפירות וממצאיהן

עד שנת 1992 לא נערכה חפירה בשרידי העיירה, אף שהחוקרים הסכימו להצעה משנת 1847 לזהות את יודפת של יוסף בן מתתיהו בגבעה שנשאה את השם חירבת ג'יפאת. על פני השטח נאספו חרסים מהתקופות ההלניסטית והרומית הקדומה. עד שנת 2000 נערכו במקום 7 עונות חפירה בראשות מ' אביעם מטעם רשות העתיקות ואוניברסיטת רוצ'סטר, ניו יורק.³ בחפירות נחשפו כ־5% משטח האתר.

איור 3 | מקווה מטויח | צילום: מוטי אביעם

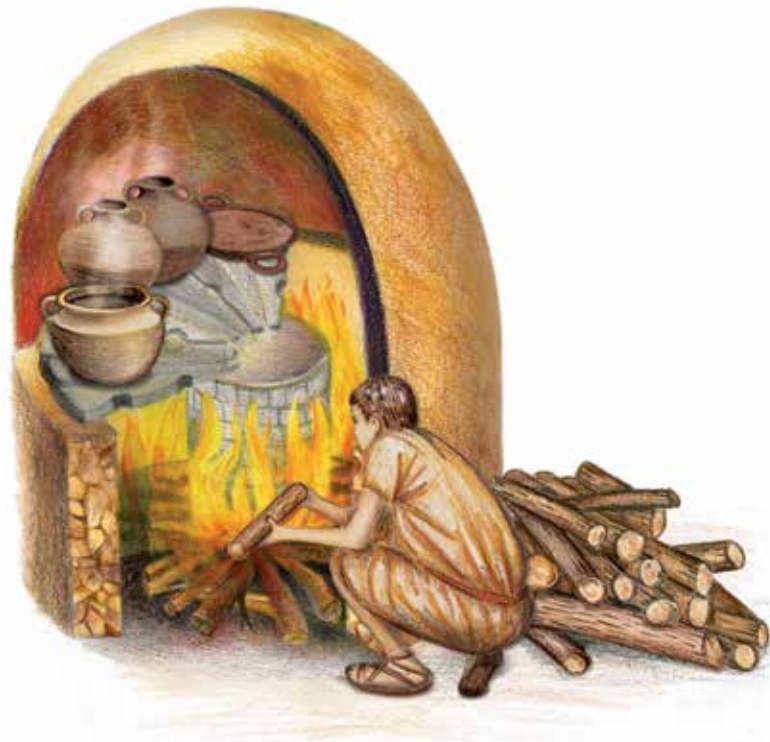
טבונים בחצר היו מקום הבישול. התושבים השתמשו בכלי חרס מקומיים ללא כל חרסי יבוא, למעט נרות שמן "מקורצפים" תוצרת ירושלים.

ברבים מן הבתים נמצאו משקולות נול עשויות חרס, גודלן כ 10 ס"מ, צורתן פירמידלית ובחלק העליון יש חור לקשירתן אל חוטי השתי של הנול האנכי. המספר הגדול של המשקולות שהתגלו מעיד על תעשייה ענפה של בדי צמר, מה שעולה גם מהמספר הרב של עצמות כבשים בוגרות.

הפתעה גדולה הייתה עם גילויו של בית אמידים בקצה הצפוני מזרחי של העיירה. הבניינים בחלק הזה של היישוב בנויים אבנים גדולות ומסותתות יותר על טרסות רחבות וחזקות. באחד הבתים התגלו באתרם קירות המכוסים בציורי קיר בסגנון ה"פומפיאני השני" כמו ארמונות הורדוס במצדה ובהרודיון או בתי האמידים בירושלים ובקיסריה. למרבה ההפתעה הייתה גם הרצפה צבועה בפרסקו בדגם של אריחים בצבעי שחור ואדום. הממצא מעיד, כי גם בעיירות שדה קטנות הייתה האוכלוסייה מורכבת בין השאר גם מ"אלפיונים עליונים" ולא רק דלים ואביונים וחקלאים עניים, כפי שניסו להציע חוקרים רבים שעסקו בגליל של ימי ישו.

עדויות מהקרב⁴ על המדרון הצפוני של הגבעה, למרגלות הביצורים, התגלו בשפכי עפר ומלט ראשי חיצים מברזל. אין ספק, כי אלו הם השרידים של סוללת המצור

הרומית המתוארת אצל יוסף בן מתתיהו. (איור 4) בכל שטחי החפירה התגלו אבני בליסטרה, ראשי חיצים של קשתות וראשי חיצים של מכונות ירי (קטפולטות). אלו מעידים על הקרב הכבד שהתחולל במקום בזמן המצור ובכיבוש הסופי.

איור 2 | הכבשן, הצעת שחזור | ציור: תכלת רום, סטודיו Y

בתוך אחד הסוגרים פתח של מחילת מסתור שהובילה לשלושה חללים תת־קרקעיים בשני מפלסים שנחצבו ביד אדם. באחד מהם התגלו קנקני חרס וכן מטמון מטבעות קטן ובו מספר מטבעות כסף המתוארכים לשנת 64, שנתיים לפני פרוץ המרד.

בשני מקומות בצד המזרחי של החומה התברר, כי החומה ביטלה או מנעה את הקשר בין שני מתקני ייצור לבין בעליהם. בדרום מזרח העיירה התגלה כבשן (איור 2) לצריפת כלי חרס שהחומה הרסה וביטלה אותו בעת הקמתה. חשיפתו הזזה של המתקן אפשרה לתארך באופן מדויק את הקמת החומה לפרק הזמן הקצר שלפני חורבן העיירה. סביב הכבשן ובתוכו התגלו שברים של כלי חרס שיוצרו בו, והם גם הכלים המאוחרים ביותר שנתגלו על רצפות הבתים ההרוסים. במקום אחר ניתקה החומה את המעבר שבין בתים פרטיים שיש בהם מקוואות (איור 3) לבין בית בד סמוך שהוקם בתוך מערה. סביר להניח, כי אלה בתיהם של יצרני השמן אשר ייצרו שמן בטהרה לאחר טבילה במקווה.

בתים פרטיים. בארבעה שטחי חפירה התגלו מקטעים של בתי מגורים שמהם ניתן ללמוד הרבה על חיי היום־יום של יהודי הגליל בשלהי ימי הבית השני. כמעט כל הבתים נבנו בפשטות רבה מאבני שדה, במלט ובטיח עשויים בוץ. הרצפות היו סלע מיושר או עפר מהודק,

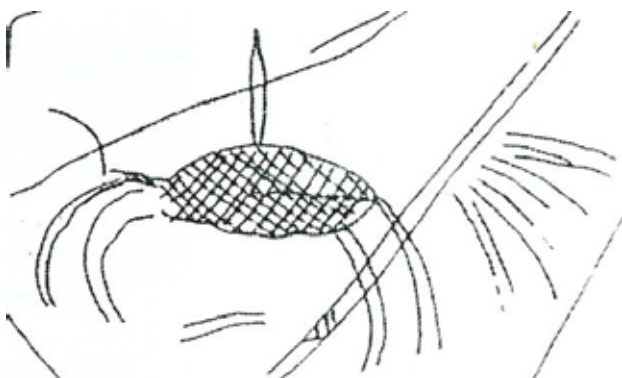
וכאות וכדוגמה למה שייעשה לכל היישובים האחרים שיעמדו במריים. הסברה היא כי לאחר מספר שנים חזרו יהודי הסביבה, אספו את העצמות וקברו אותן בקברי אחים בבורות המים.

האבן עם החרות. במרכז העיירה, התגלתה אבן טבעית שטוחה בגודל של כ-15x15 ס"מ ובעובי סנטימטר ובשני צדדיה חריתות שנעשו במכשיר חד. בצד האחד ניתן להבחין בתיאור של מאוזוליאום, בדומה לקבר זכריה שבנחל קדרון. בצד השני יש תיאור של סרטן (איור 5, 6). ככל הנראה, אחד הנצורים המיואשים בחודש סיוון הביע בחריתה זו את תחושת החידלון והמוות, חרת בצד אחד את המאוזוליאום שהוא סמל המוות בתקופה הרומית ובצד שני את הסרטן שהוא סמלו של חודש תמוז. לדברי יוסף בן מתתיהו נפלה יודפת ב-א' בתמוז.

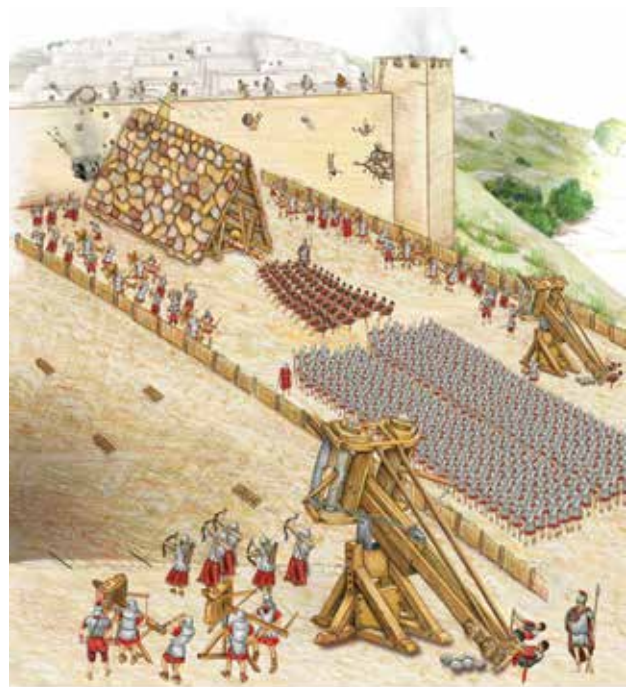
יעדי תכנית הפיתוח של אתר יודפת

על אף הידע הארכאולוגי הרב שנצבר על יודפת וסיפורו של המקום, המתואר בדרמטיות בספר "מלחמות היהודים" של יוסף בן מתתיהו, האתר אינו יעד תירות מוכר. תושבי האזור, ובייחוד תושבי יודפת המודרנית (יישוב שנוסד בשנת 1960) נוהגים לטייל באתר, אך עיקר משיכתם אליו נובעת מערכי הטבע והנוף שלו ומהאפשרות לשכשך בימים לווהטים בבורות המים המלאים. חלקם מספרים על תחושת "אנרגיות" שהמקום מקרין.

בד בבד עם תהליך הפיכת האתר לגן לאומי, קידמו מספר גופים את פיתוח האתר כדי להגדיל את מספר המבקרים בו. לפעולה זו חברו רשות הטבע והגנים, תכנית ציוני דרך במשרד ראש הממשלה, המועצה האזורית משגב, מכון כנרת לארכאולוגיה גלילית

איור 6 | החרותה - סרטן (חודש יולי) | ציור: חגית טחנירזון

איור 4 | שחזור הקרב | ציור: תכלת רום, סטודיו Y

ההפתעה הגדולה ביותר הייתה גילויין של מאות עצמות אדם בכל שטחי החפירה, בבתים, ברחובות ובעיקר קבורות בתוך בורות המים. בשניים מבורות המים גילו הארכאולוגים קבורה משנית של עצמות אסופות מאחורי קירות פשוטים. העצמות זוהו כעצמות של גברים, נשים וילדים, והסימנים שהיו על חלקן העידו ללא צל של ספק שהאנשים מתו מוות אלים. ממצא זה עולה בקנה אחד עם תיאור הטבח בעת כיבוש העיר, כפי שתיאר יוסף בן מתתיהו. סביר להניח, כי הרומאים לא אפשרו לשבויים ולניצולים לקבור את המתים כעונש על עמידתם בקרב הראשון של המרד,

איור 5 | החרותה - מאוזוליאום | ציור: חגית טחנירזון

נושאי סימבוליקה ברורה (קרן שפע, 'צלחת משחות' PATERA). הם ללא ספק חמקמים לראייה ואינם גשמיים. דימוי זה, של דבר קיים שלא ניתן לאחוז בו, מתאים לדיון על רוח המקום ובשאלה האם ניתן להגדירה, ואף לשמרה, בכלים כמותיים או כאלו הניתנים להגדרה מדויקת.

בשל אותה חמקמקות ומורכבות של רוח המקום, כל מבקר חווה רוח זו על פי מטען הערכים והתרבות שעמם הוא מגיע למקום. בזמן פריחת החצבים יש שיבחינו רק בהם, על אף שכדי לעלות אל ראש הגבעה, יצעדו על גבי סוללת העפר המלאכותית שבנו חיילים רומיים לצורך כיבוש העיר לפני כאלפיים שנה. אחרים יעקבו אחר מהלך החומה שהוקמה בחיפזון ואשר סובבת את הגבעה כולה ומייצגת יכולות בנייה ותכנון. אולי יהיו כאלה שיחפשו את תיאוריו של בן מתתיהו וינסו לחוות את רוח המקום דרך עיניו של מי שביקש להגן על שמו בהיסטוריה היהודית והרומית, ובאותה עת יתעלמו ממשמעותם של חיי היום יום של עיירה גלילית בתחילת המילניום הראשון.

באתרים שחיים בהם אנשים כיום, תפקידה של הקהילה בשימור רוח זו ברור, בהיותה חלק מרוח המקום. במצב זה על המשמרים לראות בקהילה גורם משמר ולא רק "משומר". יודפת העתיקה אינה נתפסת באופן ישיר כמקום שבו חיה קהילה - אך אין הדבר כך. האתר נמצא ממש בעיבוריו של היישוב יודפת החדשה, הנושא את השם הקדום, והוא חלק מן המרחב הפתוח הישיר העוטף את היישוב. סביב הגבעה חיים חקלאים בדווים המעבדים את שדותיהם ורועים את צאנם סמוך לגבעה או ממש עליה (כך היה למעשה במשך מאות ואלפי שנים מאז חורבנה של העיירה). המועצה האזורית משגב נושאת את כינויו של היישוב הקדום בספרו של בן מתתיהו, ובעבור כל אלה יודפת היא יותר מסיפור היסטורי או אתר טבע מרהיב, היא חלק מחייהם של התושבים בכל יום ובכל עונה. אוכלוסיות אלו והדרך שבה הן חוות את יודפת הן חלק מרוח המקום כיום, שהרי רוח המקום היא דבר דינמי ומשתנה בהתאם לחברות המגדירות אותה. בו בזמן, בעלי העניין האחרים באתר, רואים לנגד עיניהם אתר המשקף את הערכים שאותם היו רוצים לחזק ולחשוף לקהלים רחבים יותר ויותר.

פרויקט השימור והפיתוח הוא הזדמנות לתת לכל

ורשות העתיקות. הגדלת מספר המבקרים ייעשה על ידי שיפור הנגישות (הן לרכב עד מרגלות האתר הן למטייל ברגל באתר עצמו) והמחשת סיפורה ההיסטורי של העיר, באמצעות שילוט חדש, שימור השרידים והבלטתם.

המכלולים הארכאולוגיים והקשר הפיזי ביניהם הם השלד הבסיסי של התכנון, הן של הנוף הן של האדריכלות. השילוט החדש נועד להמחיש את המכלולים השונים ואת מקומם בסיפור יודפת, בהתבסס על ממצאי החפירה לצד מובאות מספרו של יוסף בן מתתיהו, הממחישות מעדות ראשונה את אשר התחולל במקום.

רוח המקום

מהי רוח המקום של יודפת? האם זו רוח "אחת" או מספר "רוחות"? על שאלות אלו ואחרות ניתן אולי יהיה להשיב אם נוכל להבין יותר מהו אותו מושג חמקמק הנקרא רוח המקום. בדרך כלל מושג זה בא לתאר את העובדה כי כל "מקום" הוא סך כל המשמעויות הטמונות בו והיחסים המתקיימים בין רכיביו, המוחשיים והבלתי מוחשיים.

בהצהרת קוויבק (ICOMOS 2008) נכתב, כי רוח המקום היא "המרכיבים הפיזיים והרוחניים שמעניקים משמעות, ערכים, רגשות ומסתוריות למקום"⁵. רוח המקום על פי הגדרה זו היא דינמית ונוצרת על ידי האדם לאורך דורות, בתקופות שונות. עובדה זו מעשירה את המורשת הבנויה והנופית ומעניקה קשר בעל נופך עמוק לקהילות, למסורות ולאירועים היסטוריים שהתרחשו ב"מקום".

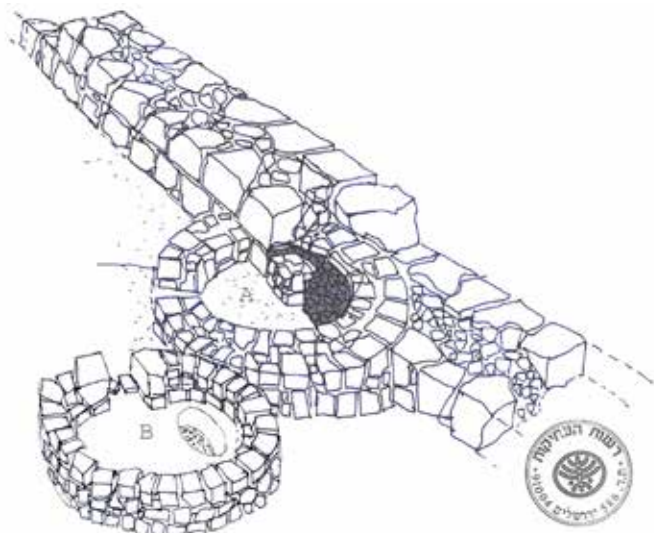
בשנת 66 לספירה בעקבות תמורות פוליטיות אזוריות הפכה יודפת לעיר מבוצרת וזירה לסיפור האנושי הטרגי שאותו תיאר יוסף בן מתתיהו. אדם שקרא את כתביו חווה את שרידיה של יודפת העתיקה באופן שונה מאדם שלא נחשף אליהם.

הטבע, המקום מעשה ידי אדם, הסיפור ההיסטורי והאתוס הפוליטי הפכו ביודפת ל"רוח המקום", ל"גניוס לוקי" (GENIUS LOCI). מושג זה, המושאל מלטינית, בא לתאר את המגן הרוחני של מקום (בית או מבנה אחר או אזור). אותן "רוחות מגנות" יכולות להיות פאון, פיה, נימפה, אל או חיה. יצורים אלו הם, על פי האמונה הרומית, בעלי נוכחות ולעתים גם

בן מתתיהו, מאפשרים לנו להדגיש את הממדים האנושיים של המקום. חיי היומיום והאירועים יתוארו מנקודת מבטו של הפרט. סיפור היסטורי זה הממוקם במרחב הזמן שאירע בו הוא חלק מאתוס לאומי עכשווי.

נוסף לפעולות שמתבקשות כדי לחדד רבדים אלו ולהציגם באמצעות הממד הארכאולוגי, נדרש לשמר גם את אופי האתר, את רוח המקום, כפי שהתגבשו במהלך מאות השנים שחלפו מאז נבנתה העיירה וחרבה. אותו חיפוש אחר איזון נדרש כדי למצוא מקום גם לדרמה טרגית מצד אחד, ומן הצד השני - לדממה ולפסטורליות הנוף המאפיינת את המקום כיום. השימור האדריכלי של השרידים הארכאולוגיים, וגם פעולת ההמחשה שבשילוט, מנציחים פרק זמן קצר בתולדות האתר, שהותיר בו חותם עמוק אך דומם, ומבליט אותו על רקע המרחב הפתוח והפראי.

המרחב הפתוח, הצמחייה, המבטים הפנורמיים הנפרשים והטופוגרפיה הדרמטית הם רכיבים בחוויית המקום וברוחו. הנקודות שבהן מובא הסיפור ההיסטורי באמצעות הממצא הארכאולוגי פרושות על פני המרחב ולכאורה מנותקות פיזית זו מזו. חומת העיר שנבנתה סמוך לחורבן העיירה, היא קו מקשר - פיזי וסיפורי - בין הנקודות הפזורות. שימורו של קו זה מסמל אולי יותר מכל את הגישה שניסתה לתפוס את רוחו של האתר. חלק מקטעי החומה מספרים יותר מרובד אחד של הסיפור ההיסטורי. שימורם של קטעים אלו (איור 7-9) חשוב כדי להסביר את המורכבות של ההתרחשות ההיסטורית שהתחוללה

איור 7 | הצעת שימור לכבש | תכנון: אדר' ערן מרדכוביץ, 2013

בעלי העניין ביטוי לרוח המקום שלהם, ולחפש את האיזון בין הערכים השונים שהאתר מבטא. ערכים אלו הם מכלול של נושאים המייחדים את יודפת והמביאים לידי ביטוי את רוחו של האתר כמו את ה"פיזיות" שלו. בין היתר אפשר למנות ערכי טבע (צמחייה ייחודית - פריחת חצבים בקנה מדה גדול במיוחד, טופוגרפיה), ערכים היסטוריים (סיפור המרד בגליל, סיפור המצור והקרב, סיפורם וגורלם של תושבי העיירה), ערכים ארכאולוגיים (עדויות לחיי עיירה יהודית בגליל, לאופיה ולכלכלתה), ערכים אדריכליים (חומת העיר ובנייתה) ועוד. הצגתם של הערכים היא חלק מפעולת השימור המתבקשת בכל אתר ומרחב היסטורי, כל שכן באתר יודפת.

תכנית השימור⁶

שאלת שימור רוח המקום ואופיים של אתרים עולה בכל פרויקט שימור המורשת. שאלה זו מתחדדת כאשר עוסקים באתרים ארכאולוגיים רחבי היקף כיודפת. אתרים אלו הם נופי תרבות. מצד אחד יש בהם עדויות לפעילות בנייה אנושית (מונומנטלית או דומסטית) ומצד שני, בשל מיקומם המיוחד ובעקבות הזמן החולף, נוצר אתר פתוח, בעיקרו נוף, ובו משולבים שרידים ארכאולוגיים ברמות השתמרות שונות. הנוף מקבל אם כן משקל רב במערכת הערכים וברגישות שיש לפעול בה בעת התערבות במקום כדי שלא לפגוע בערך הנופי-תרבותי.

ביודפת מתקיימים סיפור היסטורי דרמטי, ממצא ארכאולוגי המעניק לו נופך ממשי וגשמי ונוף קדומים ייחודי. החפירה הארכאולוגית מאפשרת לנו להבין את פרישתה המרחבית של העיירה לפני המרד, את אופי המגורים בה ואת אמצעי המחיה של תושביה (מתקנים תעשייתיים ומלאכות). אפשר לזהות בה בבירור חלקים נרחבים מחומת המגן שבנו תושבי העיירה כחלק מההכנות למרד.

הממצא הארכאולוגי שנחשף ביודפת מציג שלושה רבדים עיקריים של הסיפור ההיסטורי שבאים לידי ביטוי באתר: חיי היום יום בעיירה גלילית של המאה הראשונה לספירה; ההכנות למרד והשפעתן על חיי האנשים וסביבתם; וסיפור הקרב על העיר וסופה הטרגי.

הממצא בשטח עם הטקסט ההיסטורי שכתב יוסף

איור 9 | קטע חומה לאחר שימור | צילום: אדר' ערן מרדכוביץ, 2014

איור 8 | קטע חומה לפני שימור | צילום: אדר' ערן מרדכוביץ, 2014

איור 10 | קהילת יודפת בסיור באתר | צילום: אורי ארליך, 2014

או קטעי קירות התמוטטו ונמצאו סמוך לקיר המקורי. במקרים אלו נדרשנו להציבם מחדש. במקומות מסוימים הוספנו נדבך אבן כדי לחזק את הנוכחות הפיזית של הממצא (איור 11). במקרים אלה הוטמנה תגית מנירוסטה ובה ציון השנה "2014" מעל האבנים המקוריות כדי להבחין בין ההתערבות בשימור לבין השחזור.

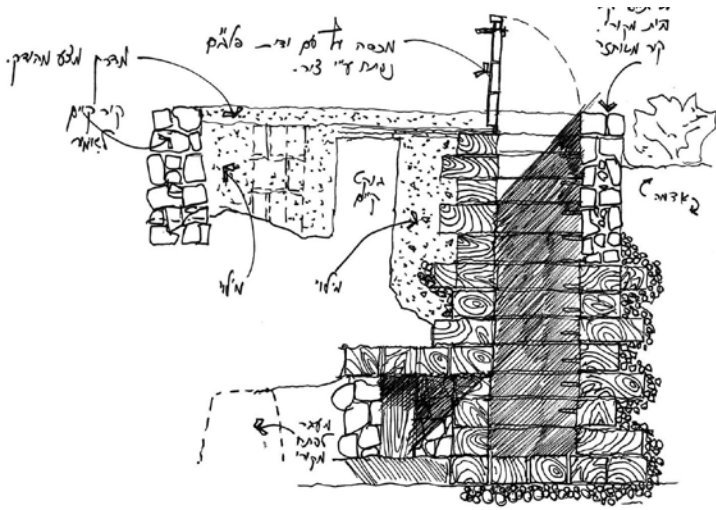
כדי להעצים את רוח המקום במערכת המסתור ובבית שהיה מעליה (מוזכר ברקע הארכאולוגי לעיל), הוחלט באופן יוצא דופן להוסיף התערבות מודרנית. בשנים שחלפו מאז החפירה, התמוטטה מערת המסתור ונשארה חשופה. הוחלט למלא את המערה כדי למנוע התמוטטות נוספת, וליצור בתוכה פיר מאדני

כאן. נקודות אלו מספרות על חיי יום־יום המשתנים בעקבות התרחשויות גאופוליטיות הנקבעות הרחק, ועל סיומם של חיים אלו באופן הדרמטי ביותר.

תקציב הפיתוח של האתר לא אפשר לשמר את כל קטעי החומה שנחשפו ולהדגיש אותם, ולכן הודגשו רק כמה קטעי חומה כדי לחדד את משמעות מפעל הבנייה, את גבולותיו ואת הדרמה של בנייתה ערב המלחמה תוך כדי ביטול מבני מגורים ומתקני תעשייה. רוב קטעי החומה נשארו בשלב זה כסימון ליניארי ודו ממדי של קו הבנייה, או שהושארו כפי שנמצאו כמחווה לזמן שעשה (עם חקלאי האזור) את פעולתו וטשטש את הגבול בין הבנוי לטבעי.

סוגיית התקציב ושימורן של החומות, שימשו זרז לשילוב הקהילה בפעולת שימור האתר. הדגשת תוואי החומה היא פעולה שאינה מורכבת מבחינת השימור וההנדסה, והיא יכולה להיעשות בשיתוף הקהילה בהנחיה של ארכאולוג ומשמר. הפעולה כוללת היכרות עם האתר והחומות, החזרת אבני חומה למקומן, הוספת אבנים בודדות במקומות שניתן להוסיף וחיזוקן באמצעות חומרי מליטה דומים לאלה שהשתמשו בהם בונה המקוריים של החומה. פעולות אלו בביצוע משותף עם אנשי היישובים ובתי הספר בסביבה, בפרויקט רב שנתי ורב גילי, יגבירו את הזדהות הקהילה עם האתר ויתרמו לתחזוקתו הסדירה לאורך זמן. (איור 10)

עבודות השימור כללו: ניקוי של מפולות אבן ועפר, ייצוב קירות רופפים והשלמה מזערית של אבנים. זאת כדי שהמשמעות המרחבית תהיה ברורה יותר כמו הסיפור של המקום. בכמה נקודות אבני החומה

איור 12 | חתך עקרוני בפיר שהותקן במערת המסתור
תכנון: אדר' ערן מרדכוביץ, 2014

איור 11 | הוספת נדבך אבן | צילום: אדר' ערן מרדכוביץ, 2014

איור 13 | דוגמת שלט | עיצוב: סטודיו Y

מספרו של בן מתתיהו עם הצעות שחזור גרפיות. הבחירה בשילוט ברזל נפחות משמר מסורת קדומה ועיצובו רומז על כלי הנשק (איור 13). כל זאת, כדי ליצור חוויה המחברת אל העבר.

עץ המקושר אל הפתח הקיים. בכך ביקשנו לאפשר למבקר לחוות את מערכת המסתור של הבית שהיה מעל למערה (איור 12).

יודפת היא דוגמה לניסיון של העוסקים בפיתוח המורשת ובהנחלתה ליצור אתר המשלב בין רכיבי השונים, ומשמר את רוח המקום. ההתערבות בנוף האתר הייתה מזערית. בשימור הממצא הארכאולוגי, בפרשנות ובהמחשה שלו, ביקשנו להדגיש את חיי היומיום, את ההכנות למלחמה ואת המערכה הכבדה שהסתיימה בטבח; בשילוט מוצגים קטעי תיאורים

הערות

- 1 על הגישה הרואה במעשיו של יוסף בגליל הנחיה של "ממשלת המרד" בירושלים, כפי שעשו שאר המושלים, ראו אביעם מ. 'היישובים המבוצרים של יוסף בן מתתיהו בגליל לקראת המרד ובמהלכו, ומשמעותם על רקע ממצאי חפירות יודפת וגמלא'. בתוך: המרד הגדול בגליל. חיפה תשס"ח. 59-72.
 - 2 בתום מערכה זו נשבה יוסף בן מתתיהו. מאוחר יותר הפך יועץ והיסטוריון של אספסיאנוס, מפקד צבא המשלוח.
 - 3 בעונה הראשונה היה שותף גם ד. אדווארד מאוניברסיטת פיוג'ט סאונד במדינת וושינגטון. בעונה הראשונה ובעונה השנייה היה שותף גם א. אוברמן מאוניברסיטת רוצ'סטר. בעונות הראשונה עד השלישית היה שותף גם ד. אדן-ביוביץ' מאוניברסיטת בר-אילן.
- לקריאה מפורטת על תוצאות החפירה ראו: אביעם מ. 'יודפת חשיפתה של עיר יהודית בגליל מימי הבית השני והמרד הגדול', קדמוניות 118, תש"ס. 102-107.

- 4 תיאור מפורט של הקרב שעליו פיקד בן מתתיהו נמצא בפרקים השביעי והשמיני של הספר השלישי בספרו של בן מתתיהו "תולדות מלחמת היהודים ברומאים".
- 5 את הצהרת קוויבק, 2008 על השימור של רוח המקום, ניסח פורום של חוקרים ואנשי מקצוע צעירים, אשר התכנס לראשונה באספה של ארגון איקומוס העולמי, בעת דיוני האספה הכללית ה־16 של הארגון. כותרת הכנס המדעי שליווה אספה זו הייתה: "בחיפוש אחר רוח המקום" (IN SEARCH FOR THE SPIRIT OF PLACE).
- 6 יוזמי התכנית: רשות הטבע והגנים, תכנית "ציוני דרך" של אגף מורשת במשרד ראש הממשלה, מועצה אזורית משגב; תכנון וביצוע שימור: מינהל שימור ברשות העתיקות (אדריכל אחראי ערן מרדכוביץ, משמר ג'וני פטרסון); ארכאולוג מלווה: ד"ר מרדכי אביעם, מכון כנרת לארכאולוגיה גלילית; תכנון נוף: אדריכל נוף ערן געש, יעד; ניהול פרויקט: גילעד דיאמנט, נתיב לנוף; תכנון השילוט: סטודיו Y

רשימת מקורות

- אביעם מ' 2000. יודפת - חפירת עיירה יהודית בגליל בימי הבית השני והמרד הגדול. **קדמוניות 118**: 92-101.
- אביעם מ' 2005. יודפת - מקרה מבחן להתפתחות היישוב היהודי בגליל בימי בית שני. עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן.
- יוסף בן מתתיהו. **מלחמת היהודים** (תרגום: י"נ שמחוני). רמת גן, 1968.
- Schultz C. N., Loci G. 1980. *Towards a phenomenology of Architecture*. Rizzoli.
- ICOMOS 2008. *Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place*.
- אוחזר מתוך <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts>